

Bosse Bergstedt

Språk men inga ord

EN ORIKTAD RÖRELSE SOM BREDER UT SIG ÅT ALLA HÅLL

Vår tid kännetecknas av en strävan efter utveckling och tillväxt. Vilket har inneburit att människan satt sig själv i centrum som den aktör som ser till att det skapas rörelse och förändring. Vad händer om vi istället tänker oss att rörelsen finns där före oss som människor och är något som vi ständigt samspelar med. I denna artikel kommer vi att utforska vad som sker när vi upptäcker en sådan oriktad rörelse. Tydligt är att om vi lyckas beröra och beröras av en icke riktad rörelse möjliggörs andra vägar för att skapa kunskap. En kunskap som söker sig bortom de gränser som idag sätts av såväl människor som nationer och kulturer.

UPPVÄXT I ETT GRÄNSLAND

Jag vet inte riktigt när det startade, kanske var det när jag tio år gammal varje dag på väg till skolan såg den danska flaggan utanför det danska konsulatet. Eller var det när jag 17 år gammal för första gången provade på att "tura" mellan Helsingborg och Helsingör? Det var något som lockade mig till andra sidan och kanske var det för att jag redan var en del av den. Jag är uppväxt i ett gränsland, i Blekinge, som hälften av tiden varit danskt och hälften svenskt.

Att växa upp i ett gränsområde gör att man får med sig lite av det som finns på båda sidorna av gränsen. Nu så här många år efteråt förstår jag att mitt intresse för dansk kultur kom att grundläggas rätt tidigt. Jag har i flera omgångar bott och arbetat i Danmark. Mitt kunskapsbegär har drivit mig att få veta mera, vad är hemligheten med det danska? En av mina första upptäckter var språket, det är det poetiska språket som jag hittade hos N F S Grundtvig men också i musik och poesi. Det är ett språk fyllt av metaforer och

ljudbilder. Det gör samtidigt att det är svårt att lära sig det danska språket i och med att det är så stor skillnad mellan hur ett ord stavas och hur det uttalas. Ljudet och rösten har fått en helt annan betydelse i det danska språket än i det svenska. Det är därför heller ingen tillfällighet att man på en dansk folkhögskola haft talarstolen som symbol för sin verksamhet medan det på en svensk folkhögskola snarare varit boken och biblioteket som fått symbolisera vägen till kunskap.

Det är tydligt att jag inte kunnat låta bli att göra jämförelser mellan svensk och dansk kultur. Skillnaderna har visat sig vara påtagliga och efterhand har jag sett dem inom allt fler områden. För den som är uppvuxen i ett gränsland är det kanske inte så märkligt att jämföra vad som finns på den ena eller andra sidan gränsen. För att kunna göra jämförelser krävs det ett något så när avgränsade fenomen. Det är enkelt att jämföra ett rött hus med ett gult hus, på samma sätt har nationalstaterna lyckats skapa avgränsade kulturer som relativt enkelt låter sig jämföras med varandra. Det är inte alltid vi tänker på att detta är en process som inte pågått längre än i 150 år, lika gammal som folkskolan. De framväxande nationerna lyckades skapa folkhem, de kom att se lite olika ut i olika västerländska länder men i stort sett kom de att bygga på samma grund. Gränserna gjordes tydliga mellan vad som ansågs tillhöra den egna kulturen och vad som inte gjorde det. Det egna nationella språket kom att bli en grundbult i uppbyggandet av nationalstaten.

En allt mer globaliserad värld har öppnat nationella gränser men samtidigt inte släppt taget om nationerna som enheter. Ett exempel på detta är när man i dag fortsätter att göra jämförande forskning mellan nationer, det medverkar inte till annat än att befästa det redan existerande, nu bara i ett nytt sammanhang.

BORTOM DET NATIONELLA

Går det att hitta något i gränslandet som kan hjälpa oss med att ta oss bortom det nationella? En möjlighet skulle kunna vara att se närmare på det vatten som rinner fram i Öresund. Symboliskt visar det på en skillnad som befinner sig i ständig rörelse. Människor på båda sidorna om denna åtskillnad förhåller sig till detta på ett eller annat sätt. Vatten kännetecknas av att kunna hantera en dubbelhet av att både vara något i sig själv samtidigt som det befinner sig i rörelse.

Vatten kan ses som något i högsta grad materiellt. I detta gränsland pekar det rent fysiskt på att något är delat som samtidigt hör samman. Vattnet flödar och rör på sig hela tiden, en oriktad rörelse. Det står aldrig helt still och kommer något i dess väg, rör det sig smidigt runt om. Människan består ju själv mest av vatten och kanske är det därför som vissa av oss älskar att simma och bada. Vattnet omsluter oss, vi kommer till oss själva, inte som språkmänniskor men som kropp, som en kropp som fritt kan röra sig utan de begränsningar som annars tynger oss ned mot jorden. Vattnet talar till oss på sitt eget helt speciella sätt. Det drar människor till sig heta varma sommardagar men också gnistrande kalla vinterdagar. Med vatten kopplar människans kroppar samman

på alla möjliga tänkbara sätt. Vatten får oss att tänka, leka, njuta och lära. Från båda sidorna av Öresund har det alltid badats och levts ett vattenliv. Vattnet är som en magnet som drar människor till sig, här finns rörelse i seglen och här berörs varje kropp av en pågående förändring.

Det är något helt konkret som Öresund visar oss, något som går utöver det individuella och kulturella. Öresunds vatten delar men visar samtidigt på något som är gemensamt för oss alla. Det vidgar och ifrågasätter våra nationella, kulturella och subjektiva enheter och kan på så sätt få oss att upptäcka något nytt. Varför? Jo, verkligheten går inte att fånga in, lika litet som vattnet kan gripas och hållas fast i handen. Det verkligheten visar oss är en gräns och en rörelse och det viktiga tycks vara att ge ett utrymme åt en rörelse som ständigt fortgår. Vattnets är en sådan möjlighet, det visar på något som är långt viktigare än gränsen mellan två länder och betydligt viktigare än hudfärg och kulturell tillhörighet.

Scania-badet, Västra hamnen. Foto: Johan Wessman, News Øresund

Att platsen som något rent materiellt har en betydelse är något som vi inte riktigt vill kännas vid i en allt mer globaliserad värld. Möjligen är det så att vi i stället upptäcker den rörelse som ständigt är inflätade i våra liv genom alla de resor som vi gör. Förflyttning av vår egen kropp sätter oss i rörelse och får oss att om och om igen boka nya resmål. Jag är själv en av dem som ofta förflyttar mig fysiskt och som inte har något emot att sitta på ett tåg och låta tankarna komma och gå. Det är som om den fysiska rörelsen griper tag i min egen kropp och får den att hitta en rytm där den känner sig hemma.

På samma sätt får jag en känsla av att rörelsen griper fatt i mig när jag ligger och tittar på himlen och ser hur molnen sakta rör sig eller när jag vandrar längs havskanten och njuter av vattnets klunkande på stranden. Då är rörelse i högsta grad något materiellt och kroppsligt

För att illustrera sin syn på verkligheten, berättade Bohr vid ett tillfälle följande historia. Man kan tänka sig att man upptäcker ett nytt okänt indianfolk vid Amazonfloden och Nationalmuseum sänder en etnograf dit för att undersöka vad det är för folk. Med sig har han skrivmaterial med mera, och han har en kontakt längre ned längs floden, genom vilken han kan sända rapporter hem till Köpenhamn. Han blir väl mottagen av indianerna, och han sänder längre beskrivningar hem om deras klädsel, jakt, matvanor, regndanser, soldanser med mera. Men han förstår till att börja med inte hur de själva upplever sina ritualer. Han kan märka att han ständigt är igång med att iaktta och beskriva och att det blockerar för en djupare förståelse av hur det verkligen är att vara en av dem. Så tar han sitt stora beslut. Han kastar alla sina skrivsaker i floden, och nu lever han var dag som indianerna gör. Men han är fortsatt hämmad av sitt danska språk. Men så äntligen efter 20 år har han glömt allt, var han kom ifrån, glömt det danska språket, talar liksom de infödda och nu vet han hur det är att vara en amazonindian av detta särskilda slag. ”Men nu kan han ju inte skriva hem om det”, säger Bohr och fortsätter ”så nu blir Nationalmuseet tvunget att sända ut en ny etnograf”.

Vad ser vi av denna lilla historia? Jo, att det finns en komplementär relation mellan beskrivelse och förståelse. De utesluter varandra men samverkar samtidigt. Vi är inspirerade i världen och beroende av språket men givetvis finns det en verklighet utanför oss själva, menade Bohr. Hur är den beskaffad? Jo, så som vi berättar om den med våra beskrivningar av verkligheten. Det gäller inte att försöka förstå världen i sig själv som filosofen Immanuel Kant försökte, inte om att hitta verklighetens innersta väsen, det ger ingen mening. Allt vi kan göra enligt Bohr är att önska oss att komma fram till hur vi kan beskriva verkligheten. Att om och om igen göra nya försök (Favrholdt 2009).

Det är i dessa ständigt nya försök som det är viktigt att hålla fast en öppenhet för att verkligheten aldrig kan förstås fullt ut, vilket gör att det behöver bevaras en insikt om just detta i själva utforskandet, något som gör att vi inte förblindas av att representeras av en yttre eller inre verklighet. Vi ska hålla fast gåtan att det ständigt kommer att finnas något som inte helt och fullt går att utsäga, något osägbart och ännu osett som kommer att blanda sig i det sägbara. Verklighetens egen gräns är helt enkelt en garanti för att kunskap ska undgå totalisering och fastlåsnings. Samtidigt som detta ger utrymme för den rörelse och det flöde som ständigt förgår och som möjliggör att det uppstår nya kopplingar mellan fenomen.

Niels Bohr förkastade den atomcentrerade fysiken som byggd på enheter, där atomerna setts som en minsta enhet som ansetts fast och odelbar. I stället pekade han på att partiklar inte har några gränser eller egenskaper i sig själva på samma sätt som ett ord inte har en egen inneboende mening. Hos varje atom finns individuella egenskaper som går långt över de tidigare teorierna om materians begränsade förmåga till att dela sig (Bohr 2013).

Detta har gjort att kvantfysiken har kommit att ge oss nya begrepp om den materiella verkligheten, en verklighet som inte längre består av enskilda oberoende element som den

grundläggande enhet vilken skapar den yttre världen, utan snarare tvåkroppssystem eller två tillstånd hos kvantobjekt eller två principer som jorden-månen, protoner-neutroner, kvarkar-antikvarkar, vågor-mätinstrument, partiklar-mätinstrument. Dessa system kan inte åtskiljas till oberoende delar. De kan inte reduceras till två separata oberoende kroppar eller tillstånd. Inte heller är den ena grundläggande och den andra avledande, inte heller är de förenade i en enhet, de är inte det samma, inte identiska. Om dessa partiklar inte stöter emot varandra som biljardbollar, vad gör de då? Jo, de håller fast ett gemensamt bindningsfält, en gemensam kraft om man så vill, en kraft som kan beskrivas som en osynlig och oriktad rörelse till vilket allt det som framträder i världen på ett eller annat sätt förhåller sig. Det är en kraft som gör att vi kan förstå att fenomen kan kopplas samman trots att de är helt olika och inte har något synligt som förenar dem.

Foto: Zac Nelson, FreeImages

MATERIAN ÄR INTE DÖD

En som inspirerats av kvantfysiken och Niels Bohr är den amerikanska teoretiska fysikern Karen Barad. Hennes intresse för materian grundar sig i en undran över varför vi tror att naturen skulle skilja sig så mycket från kulturen. Hon menar att det är hög tid att låta materian bli en aktiv deltagare i görandet av världen, i det som hon kallar för ett pågående intra-agerande. Alla kroppar, inte bara den mänskliga kroppen, skapas i en pågående performativitet, ett ständigt görande. Kroppar är alltså inte objekt med inneboende gränser och egenskaper utan fenomen som hela tiden befinner sig i rörelse. Barad menar vidare att vi måste skapa en teori där materialitet ses som en aktiv faktor.

Naturen är varken en passiv yta som väntar på kulturens handlingar eller en slutprodukt av kulturella föreställningar. Men faktum är, enligt Barad, att världen inte är naturligt uppdelad i sociala och naturvetenskapliga sfärer som skapas separat. Det finns inte en grupp av materiella handlingar som skapar naturvetenskap och en annan grupp som

skapar sociala relationer, en typ av materia på insidan och en annan på utsidan. Det sociala och det naturvetenskapliga är skapat ihop. De bygger på fortlöpande, öppna, intrasslade materiella handlingar.

När stenar i vattnet slipar varandra så agerar de tillsammans. På liknande sätt när en sten och en bormaskin, eller en sten och en konstnär agerar och sammankopplar med varandra. De producerar tillsammans något speciellt, något som inte fanns innan. Ett sådant medagerande skapar det som Barad kallar för ett fenomen. Allt är fenomen som är specifika för just de omständigheter som varit med att skapa dem och där omständigheterna är fenomen från tidigare intra-aktioner. Materia är en stabiliserande och destabiliserande process av upprepad intra-aktivitet ur vilket fenomen kommer från. Materia refererar inte till en ärvd, fixerad enhet av självständigt existerande objekt utan snarare materia till fenomen i deras fortlöpande materialisering. Materia är inte en slutprodukt, enligt Barad, utan materia i sig är en del av den ständiga materialiseringen.

Materia är, enligt Karen Barad, inte passivt död, utan något som ständigt agerar och gör den meningsfull. Den gör det för att den ständigt befinner sig i relation med den rörelse som den är en del av och som den samverkar med. Det som materia och saker gör och åstadkommer kan därför uppfattas som både begripligt eller obegripligt. Det går aldrig fullt ut att fånga in dess sätt att relatera till rörelsen, men genom att lägga märke till både det begripliga och det obegripliga skapas ändå ett meningsfullt sammanhang. Det i sin tur är översättningsbart till språk, teori, dikt, teater eller matematik. För att visa hur sammanvävd världen är med den kunskap som skapas, använder Barad begreppet onto-epistemologi, vilket innefattar studier av kunskapspraktiker som befinner sig i ständigt blivande (Barad 2007).

EN ORIKTAD RÖRELSE

Det ett gränslöst lärande kan få oss att upptäcka är att vi inte kan undgå att på ett eller annat sätt handla och vara i världen. Vi är redan från det vi föds och säkert innan dess mitt inne i den verklighet som ständigt fortgår. Att påverka och förändra världen är något vi ständigt medverkar till. Allt vi gör har betydelse, varje handling med allt det som framträder i världen påverkar det som blir till.

Det märkliga är att varje handling visar oss ett avstånd till verkligheten, en skillnad som upprepas. Om vi försöker gripa om eller begripa verkligheten, viker den undan och rinner som vatten genom våra händer. Verkligheten går inte att fånga, dess innersta väsen finns inte. Detta kan framkalla både sorg och melankoli men är en sanning som inte kan undvaras. Det som samtidigt är högst verkligt är att verkligheten ständigt är i rörelse, vilket medverkar till att det ständigt skapas nya verkligheter. Det kan tyckas paradoxalt att verkligheten både är skillnad och rörelse men på samma sätt som hos Bhor när det gäller beskrivelse och förståelse kan skillnad och rörelse ses som komplementära. Så länge vi håller fast vid våra givna jagbilder kan vi inte uppfatta dessa två som komplementära,

det är först när vi släpper jaget som det går att upptäcka vad som utgör förutsättningarna för denna paradox.

De två franska filosoferna Gilles Deleuze och Felix Guattari (1994) talar i sina skrifter om immanensfilosofi och vill med denna peka på att människan samexisterar med allt som framträder i världen. Vi blir ständigt till i en värld där människan inte är den som står i centrum utan där allt runt omkring oss medverkar i en ständig produktion av fenomen som befinner sig i rörelse. Ett av de begrepp som de använder sig av för att beskriva detta är rhizom. Det är ett begrepp som riktar uppmärksamhet mot ett flöde som rör sig åt många olika håll och därmed också mot ett obegränsat växande (Johansson 2015).

Till skillnad mot trädet som metafor har rhizomet ingen livsnerv, inga rötter eller synkron tillväxt. I stället rör rhizomet sig i många olika riktningar samtidigt och består av öppningar som gör det möjligt att skapa nya anslutningar. Denna öppenhet innebär att rhizomet omges av osäkerhet eftersom det med nödvändighet innehåller aspekter som åtminstone i ett ögonblick inte är möjliga att tänka (Johansson 2015).

Upptäckten av en oriktad rörelse kan få oss att hitta nya vägar till en gränslös kunskap. En kunskap som inte längre är låst vid jagbilder och nationella eller kulturella enheter. Här kan nya öppningar uppstå som kan leda till nya former för gemenskap och kollektivet, vilka är helt nödvändiga för att rädda vår planets överlevnad.

REFERENSER

- Barad, K. (2007). *Meeting the universe halfway. Quantum physics and the entanglement of matter and meaning*. Duke: University Press
- Bergstedt, B. (1998). *Den livsupplysande texten. En läsning av N. F. S. Grundtvigs pedagogiska skrifter*. Stockholm: Carlsson
- Bergstedt, B. (2003). Rösten och tecknet. En nyläsning av Grundtvig - skapad ur mötet mellan dansk och svensk kunskapsbildning. I Sanders, H. & Vind, O. (red.) *Grundtvig. Nyckeln till det danska?* Göteborg & Stockholm: Makadam Förlag och Centrum för Danmarksstudier, Lunds universitet
- Bohr, N. (2013). *Filosofiska skrifter. Bind I–III*. Aarhus: Forlaget Philosophia
- Dahlin, B. (2012). Bildning till verklighet och icke-representationell kunskap. Implikationer för pedagogiken? *Studier i pedagogisk filosofi* 1 (1)
- Deleuze, G. & Guattari, F. (1989). *Anti-oedipus. Capitalism and schizophrenia*. London: The Athone Press
- Deleuze, G. & Guattari, F. (1994). *What is philosophy?* London: Verso
- Favrholdt, D. (2009). *Filosoffen Niels Bohr*. Köpenhamn: Informations Forlag
- Johansson, L. (2015). *Tillblivelsen pedagogik. Om att utmana det förgivettagna: En postkvalitativ studie av det ännu-icke-seddans pedagogiska möjligheter*. Lund: Lunds universitet
- Spindler, F. (2013). *Deleuze. Tänkanne och blivande*. Göteborg: Glänta Produktion

Tranströmer, T. (1997). *Dikter*. Stockholm: Bonniers

BILDMATERIAL

Foto på sida 95 av Md Abdullah Al Akib, Pexels